

FİRUDİN RZAYEV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
Heydər Əliyev prospekti-76
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AZƏRBAYCAN ŞAİRİ NƏSİMİ YARADICILIĞINDA DÖRDLÜK FƏLSƏFƏSİ

Xülasə

Məqalə İmadəddin Nəsiminin fəlsəfi istiqamətdən yaradıcılığına həsr olunmuşdur. Məqalədə Azərbaycanın görkəmli filosof şairi İmadəddin Nəsiminin dördlük fəlsəfəsindən bəhs olunur. Bu mövzuya Azərbaycan alimləri müəyyən mənada toxunsa da onun dördlük fəlsəfəsi sistemli araşdırılmamış, yeni elmi fikirlər ortalığa çıxarılmamışdır. Nəsimi əsərlərinə diqqət etdikdə burada şəriət, təriqət, mərifət, həqiqət istiqamətində fəlsəfi fikirlər rastlaşırıq. Burada insani anlayışda ilk olaraq inancın olması əsas yer alır. Bundan sonra isə bu inancın möhkəmlənməsində təriqət mərhələsi əsas götürülür. Bu mərhələ insanın özünü paklaması, dinləmək mədəniyyəti, bilik, səbir və s. amilləri əhatə edir. Burada həm də elmə meyl etmək kimi insani keyfiyyətlər təriqətə aid edilir. Nəsimi fəlsəfəsində üçüncü mərhələ tam olaraq elm ilə-mərifətlə bağlıdır. Bundan sonra insan dördüncü mərhələyə həqiqətə-Tanrıya qovuşaraq haqqı dərk edir.

Məqalədə bütün bu ardıcılıq tədqiq edilməklə hər mərhələyə aid Nəsimi şerlərindən nümunələr verilmişdir. Qaynaqlar üzrə tədqiqat zamanı Sufi və Hürufi fəlsəfəsinin Yunan və Qərb, Şərq fəlsəfəsindən qabaq Azərbaycan fəlsəfəsi olduğu, sübut edilir. Tədqiqat zamanı r yeni elmi nəticələr də əldə edilmişdir.

Açar sözlər: Nəsimi, sufi, hürufi fəlsəfəsi, şəriət, təriqət, mərifət, həqiqət, Yunan, Şərq, Qərb

Azərbaycan ədəbiyyatı öz dahi yazarları ilə əsrlər boyu dünya ədəbiyyatında xüsusi yer almış, Nizami öz xəmsəsi ilə dünya ədəbiyyatının korifeyi olduğu kimi, İmadəddin Nəsimi də dünya ədəbiyyatının fəlsəfi aləminə öz möhürünü vurmuşdur. İstər vətənimizdə, istərsə də Orta Asiya türkləri qazax, qırğız, özbək, türkmən, eləcə də Türkiyə xalqları arasında şöhrət qazanan İmadəddin Nəsimi, günümüzdə belə dünya poetik mühitini öz fəlsəfi fikirləri ilə heyrləndirməkdədir. Onun yaradıcılığı bu gün də Şərq və Qərb xalqlarının mədəni sərvətləri xəzinəsində özünəməxsus layiqli yerini saxlamaqdadır.

Respublika Prezidenti Cənab İlham Əliyevin “Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” 2018-ci il 15 noyabr tarixli 689 nömrəli Sərəncamı və 2019-cu ili “Nəsimi ili” elan etməsi, tarixi ədəbi və fəlsəfi fikir yaddaşımıza milli qaydışımızın bariz nümunəsidir.

Tarixi qaynaqlarda adı Seyid Əli olub, İmadəddin Nəsimi kimi dünya ədəbiyyatında özünə layiqli yer tutan bu filosof şair, Azərbaycan türkü olmaqla, 1369-cu ildə Şamaxıda doğulmuş, 1417-ci ildə Suriyanın Hələb şəhərində edam edilmişdir. Onun yaradıcılığına diqqət etdikdə, burada insan təfəkkürünün və onun idrakının maddi və mənəvi aləmdə təzahür formaları və s. fəlsəfi fikirlər əsas yer alır. Bu yöndən ilk təhsilini Şamaxıda alan, Hürufi Fəzlullah Nəiminin fəlsəfi elmi, tərbiyə və təlimləri ilə öz fəlsəfəsini təkmilləşdirən Nəsimi, əvvəl sufizm mövqeyində sufi şeyxi Şiblinin təlimini davam etdirmiş, onun ruhu X əsrin sufi filosof-şairi Mənsur Həllacın təliminə yaxın olmuş, sonra isə hürufiliyə meyl etmişdir. Şairin əsərlərinin təhlili göstərir ki, o, qədim türk-Azərbaycan, eləcə də Şərq və Yunan fəlsəfi aləminə, onların ədəbiyyatı, astronomiya, astrologiya, riyaziyyat və məntiq elmlərinə yaxından bələd olmuş, İslam və xristian dinlərinin əsaslarını mükəmməl öyrənməklə yeri gəldikcə qəzəl, tyuğ və məsnəvilərində bunlardan istifadə etmişdir.

Qeyd edək ki, Sufizm m.ö. XII yüz ilin sonlarından Zərdüştlükdə yer almış, şaman sufilər ağ geyimdə məbədlərə getmiş, insanın tanrı və kainatla vəhdətini təbliğ etmişlər (8, s. 460).

Y.Babayevin yazılarında ilk sufilerin zənginlikdən uzaq sadə bir həyat yaşadıqları, özlərini fərqləndirmək üçün yun xirqə və ya paltar geydikləri göstərilir (1, s. 8).

Mənbələr sübut edir ki, Sufizm dünyanın ən qədim dini olmuş, ilk dövlət dini kimi o, sonralar yaranmış dinlərin, İudizmin, Xristianlığın, Müsəlmanlığın və Buddizmin inkişafına da təsir etmişdir. Tədqiqatlarda, Sufizmin təxminən m.ö. 5-ci əsrin ortalarında Yunanıstanda yarandığı, burada filosofların fiziki dünyanı öyrənməyi dayandıraraq, diqqəti fərdlə daha yaxın mövzulara yönəltməyi, bu yeni intellektual cərəyanın ilk nümayəndələri isə sofistlər olduğu qeyd edilir (3, s. 1-27, 49, 231). Təbii ki, Yunandakı sufizm m.ö. XII yüz ildə yaranan Zərdüştliyin təsirinin fəlsəfi nəticəsi idi və bu yeni intellektual cərəyanın ilk nümayəndələri şaman sufilər-sofistlər olmuşdur.

Zərdüştlükdəki bu fəlsəfəni insanın özünə doğru yönəldən Sokrat, əxlaqi problemlərə daha çox önəm vermişdir. Onun fikrincə, fəlsəfə xeyir və şərin nə olmasını araşdırır, burada xeyir bilikdə, şər cəhəldədir, var-dövlət isə, heç bir xeyir gətirmir (13).

Bəs Nəsimi fəlsəfəsində bu dördlüyün əsas istiqaməti nə ilə bağlı idi və o dövr onun əsərlərinin bir çox dillərə tərcüməsi, bu dillərdə ədəbi yaradıcılıqla məşğul olan ədiblərin bu böyük filosof şairi təbliğ etmə səbəbləri nədə idi? Nəsiminin yaradıcılığındakı fəlsəfi istiqamətlər hansı dövrlə səsləşmiş, hansı ideya üzərində qurulmuş, nəyi izah etmişdir?

Nəsimi əsrlərinə diqqət etdikdə, burada vəhdəti vücud, metafizik, təbiət, idealist və materialist kimi fəlsəfi baxışlar yer alır ki, bunlar özündə çox sayda elmi birləşdirir. Bu isə Nəsiminin Azərbaycanın və digər Şərq ölkələri alimləri İbn Sina, Xaqani, Nizami, Övhədi, Marağayi, Fələki, Mənsur, Həllac, Fəzlullah Nəimi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri, Əbu Hamid Qəzali kimi xeyli sayda görkəmli şəxsiyyətlərin sahib olduğu biliklərə dərinlən yiyələndiyini sübut edir (1, s. 13). Bütün bu fəlsəfi istiqamətlərlə yanaşı Nəsiminin, Azərbaycan ədəbiyyatına gətirdiyi xeyirlə şəfə fəlsəfəsi, bu aləmin insan və kainatla vəhdəti kimi fəlsəfi düşüncələrində biz **şəriət, təriqət mərifət və həqiqət** dördlüyü ilə rastlaşırıq.

Qeyd edək ki, bu dördlük fəlsəfi fikri sufi dərviş Həsən Bəsri Zünnün-əl-Misri, Bəyazid Bəstami, Həllac Hüseyn ibn Mənsur, Cüneyd Bağdadi, Əbulqasım Quşeyri, Mühyəddin ibn Ərəbi, Şəms Təbrizi və b. filosofların fəlsəfi fikirlərində ayrı-ayrı istiqamətlərdən yer almışdır. Bu fəlsəfi fikir XI əsrdə azərbaycanlı filosof Əbu Hamid-Muhamməd ibn əl-Qəzali tərəfindən, Zərdüştlikdən götürülərək, elmi baxımdan tam əsaslandırılmışdır. Burada ilkin olaraq insanın özündə bir inancın **təcəllası-şəriət**, bu inancın təsdiqini əsaslandıran müridlərlə ideoloji **bağlılıq-təriqət** yer alırdı. Bundan sonra isə bütün bunların tam dərki üçün **elmi biliklərə sahib olmaq-mərifət** və sonda elm ilə Yaradana qovuşmaq-**həqiqət** dərk etmək ideyası əsas götürülürdü.

Yunis Əmrə yaradıcılığındakı fəlsəfi istiqamətlərdə də bu dördlük fəlsəfi fikirləri

Şəriət, təriqət yoldur gedənə

Həqiqət, mərifət ondan içəri.

kimi ifadə olunur (1, s. 33) və son misrada **mərifət** və **həqiqətin** yeri dəyişik verilir.

Daha sonra bu fəlsəfi fikir, Nəsrəddin Tusinin “Əxlaqi-Nasiri” əsərində də bir qədər təkmilləşdirilmiş, Haqqa qovuşmağın yolu **şəriət, təriqət, mərifət** və **həqiqət** mərhələlərinə ayrılmışdır ki, burada **mərifət** yenə də elm olaraq izah edilmişdir. Onun düşüncəsində insani nəfslər əxlaqı, davranış, nitq nəfsi ilə tanrıya qovuşan kamil insanı, heyvani nəfslər isə şəri xarakterizə edirdi (4, s. 43-56). M.Təhmasib də Nəsimi əsərlərində dördlük fəlsəfəsinin xalq poeziyasında üçlük kimi təsvirini, Nəsimidə Azərbaycan dilinin, etnoqrafik əlamətlərin yerini, onun fəlsəfi fikirlərinin bəşəri olduğunu geniş təhlil etmişdir (7, s. 379-391). Sərxan Xavərinin tədqiqatlarında da həyat tərzini müəyyən edən islami qanunlara tabelik-**şəriət**, hər hansı bir şeyxə istinadən əxlaqi təmizləmə-**təriqət**, təkamüllə mənəvi əxlaq və idraki keyfiyyətlər-**mərifət**, empirik varlığın məhvi ilə ilk başlanğıca qayıdışla qəlbin ilahi atributlarla dolması-**Həqiqət** olaraq təqdim edilir (5, s. 31-32).

Lakin Nəsimi yaradıcılığında ilk öncə hər hansı bir inamın insan düşüncəsində yer aldığı və **şəriət** təzahürü fəlsəfəsi əsas olaraq irəli sürülür.

Tövhid içinə nöqtəyi əsrarı bulmuşam...

Divi-rəcimi adəmə həmsöhbət eyləmək,

Sahib nəzər bilir ki, xətdir, degil səvab...
Aşiqin əsrarını, həqqi bilən arif bilər... (6, s. 35, 38-39)

kimi misralarda Nəsimi sirlərin bilinmə səbəbinin birlikdə, dərin düşüncəli adamların şeytanın adamlarla həmsöhbət olmasının doğru olmadığını isə onlara çatdırmaqla, hər hansı bir **şəriətə** üz tutmasını tövsiyə edir. Sonuncu misrada isə aşiqin sirlərinə agah olma yolunun da haqdan keçdiyi vurğulanır ki, ona çatmağın yolu yenə də şəriətdən keçir. O, şəriətin dindarlara görə doğru yol olduğunu, Tanrıdan gələn yazılmış qanunların hamısının

Neçə kişilər dəviyi-islam edər, amma
Tək aradə bir xaç ilə zünnar bulunmaz (6, s. 81)

ifadəsində şəriətdə vəhdət təşkil etdiyini, çox kişilərin müsəlmanlıq etdiyi halda, burada xaç və zünnarın olmadığını kafərliklə bağlayır, bütün din və şəriətin eyniliyini, onun Tanrı tərəfindən gəldiyini oxucuya çatdırır. O, bu beytdə istənilən bir şəriətin istər təbiət hadisələri ilə bağlı, istər insan düşüncəsi ilə bağlı qanuna müvafiq olduğunu, lakin insanların buna müxtəlif istiqamətli yanaşma təzahüründən şərhin doğruluğunu göstərir.

Bəs **təriqət** deyilən insan şüurunda hansı formada təzahür edir və Nəsimi ona hansı yöndən yanaşırdı? Bu baxımdan mənbələrə diqqət etdikdə, həriflikdə **təriqət** amilləri əsasən, nəfsdən uzaq olmaqla özünü paklamaq, yarışdan razı qalmaq, buna qane olmaq, dinləmək mədəniyyətinə çatmaq, səbirli olmaq, mənəvi saflıq, hikmət, bilik, səbr, təqva-dinin qadağan etdiyi şeylərdən uzaq olma, iradə, günahdan arınma, tədricən mərifətə-elmə meyl etmək kimi insani keyfiyyətləri özündə cəmləşdirir (14). Nəsimi qəzəllərində təriqətin bu amilləri hər an insana xatırladılır və bu kimi xeyli sayda misralar təriqət

Vari möhnətdir cahanın, nə umarsa, ey könül...
Dünyanın nazü nəimi cifədir, yəni nəcis...
Həq bilir işini, səbr et, fəriq ol, qüssə yemə... (6, s. 71)

amillərini özündə əks etdirməklə, bunları insana anlatmağa xidmət edir. O, insana zərər verən şiddətli olan şeyin nə olduğunu bilməklə, insanın fani dünyaya bu vücut-maddilik tamahından daha çox bağlılığının yanlış olduğunu ona anlatmağa çalışır.

Divi-rəcimin atıdır əmmarə nəfsin mərkəbi...

Möhnəti çoxdur cahanın zülmətində gen, sağın... (6, s.33, 65,85)

misralarında isə Nəsimi ilk olaraq nəfsdən yayınmaqla paklıq inamına qovuşmaq, içdəki kəsalətdən-cahan zülmətdindən yayınmaqla insanın özünü dərkini ona tövsiyə edir və

Dünyanın nazü nəimi laşeyi-murdar imiş...
Payəndə degil dövləti ey xacə cahanın...
Dünya evinin səltənəti beş gün imiş çün,
Bünyadını yıx, ər kimi zirü zəbər eylə (6, s. 28, 56-57)

misralarında dünya nemətinin murdar leş olub insan vücudunu-şəxsiyyətini əyməsi, ondan uzaq olması gərəkliyi və özündə bu inamın aşılınması vurğulanır. Çünki vücudun mövcudluq forması və nəfsin bu maddi varlıqdakı təzahürləri də əbədi və mütləq deyil. Nəsimi əsərlərində bütün bu qanunauyğunluqlar və ya heyvani nəfslərin kamillik baxımından inkarı olduğu kimi öz əksini tapır. İnsan psixologiyasında baş verən təlatümlərin zəruriliyi və reallığının nəticələri vücut və nəfs vəhdətində göstərilir.

Gərçi bu gün Nəsimiyəm, həşimiyəm, qureyşiyəm
Ayətım bundan öncədir, ayəti-şana sığmazam. (9, s. 8)

misralarında Nəsiminin Həşimi və Qureyşi tayfalarından olub, fərqli tayfa **təriqətlərini** adlaması və bunlardan da qabaq insanın ruhla vəhdətdə mövcudluğu, ruhun əbədiyaşar olması və müxtəlif

zaman kəsiyində ayrı-ayrı fərdlərin cismində dünyaya gəlişi fikri reallaşır. Diqqət etsək, bu ideya bəşəri elmdə yer alan “maddə kütləsinin itməməsi” və “enerjinin saxlanması” qanunları ilə üst-üstə düşür. Nəsimi burada insanın dünyaya gəlişi və bir gün də gedəcəyini, ona fani dünyaya bağlılığının yanlış olduğunu anlatmağa çalışır.

Ey özündən bixəbər qafil, oyan.

Haqqa gəl kim haqq deyil batil, oyan.

Olma fani aləmə mail, oyan.

Mərifətdən nəsnə qıl hasil, oyan (6, s. 377).

Bu dörd misralıq tuyuqda isə Nəsimi insanın maddi aləmə bağlılığında özünü dərk edə bilmədiyi, Haqqın dediklərindəki batilliyin üzə çıxarılması, onun qəflətdə olmaqla özünə vurduğu ziyan, Haqqı-yaradanı tanıya bilmədiyi ona xatırladılır və insana bu kəsalətdən oyanması tövsiyə edilir. İnsanın özünün özünə vurduğu ziyanı Cəhənnəm atəşinin belə vura bilmədiyini insana dərk etdirməyə, anlatmağa çalışan böyük sufi şairi, insanın fani dünyaya vurğunluqdan-qəflət yuxusunda olmasını maddi varlıqla və ondakı nəfs təzahürləri ilə bağlayır. “İnsan” adlı yaranışın bütün hallarda öz şüurunun təzahürləri və bundan ortalığa çıxan mahiyyət, vücud-maddilik və nəfs-mücərrədlik şəklində bütün bəşəri yaranışda mövcuddursa, təbii ki, bu vəhdət birliyində insan xarakteri şərə yaxındır. O, bütün bunları qavramağın insanın bu qəflətdən ayılıb, kəsalətdən azad olmasının yolunu göstərdiyimiz dördlük fəlsəfəsinin üçüncüsündə **mərifətdə-elmdə** görün.

Mərifətdir xalis altun sikkəsi fəzl, hünər... (9, s. 59).

kimi misralarda da, Tanrının dərkə gedən yolun bir daha üçüncü mərhələdən, **mərifət-elmdən** keçdiyini qeyd edən şair, elmlərə sahiblənməklə kamilliyə-Haqqa qovuşmağı önə çəkir. Burada mərifətin-elmin təmiz qızıla bənzəri ondan hazırlanan sikkələrin dəyər, məziyyət, ləyaqət, cəmərdlik, xeyiri özündə birləşdirdiyi (2, s. 667), tam olaraq ortaya qoyulur və bunlara yetişmək yolunun elmə göstərilən hünərlə bağlılığı diqqətə çatdırılır.

Biz tədqiqatlarda **mərifət** və irfanı ilahi biliyin qaynağı, kəşf və ilham məhəlli, Allahın təcəlli aynası, ilahi isim və sifətlərin ən mükəmməl şəkildə təcəlli etdiyi yer kimi görürük (1, s. 42) ki, bu Nəsimi əsərlərində tam olaraq özünü göstərir. Onun əsərlərində Tanrının dərkə gedən yolun üçüncü mərhələdən, **mərifət-elmdən** keçib həqiqətə, elmlərə sahiblənməklə kamilliyə-**Haqqa** qovuşmağın mütləq olduğu ideyası önə çəkilir.

Gəl, ey Seyyid Nəsimi, arif ol kim,

Cahan çün əhli-irfan mənzilidir... (11, s. 38)

Əhli-irfanəm, bilirəm xəlqi mən sima ilə,

İttisali-həqqü batil infisali məndədir (10. s. 476).

kimi misralardakı ifadənin tərcüməsinə diqqət etsək, “Əhli-irfanəm-allahı dərk edənəm və mən yaranmışı görünüşündən anlaya bilirəm. Bu baxımdan Haqqa yaxınlıqdan uzaq olanlara coşub, qəzəblənmə, onlardan uzaq olmaq məndədir”. Tərcümədəki ifadələrdən ortaya çıxan əsas ideya, hürufilikdəki insan Tanrı vəhdətidir və Tanrının insan bətnində olması fəlsəfi fikri tam olaraq özünü göstərir və o, tanrını özündə axtarır.

Haq mənəm, Haq məndədir, Haq soylərəm... (9, s. 127).

misrasında, eləcə də qəzəl, məsnəvi, rübai və tuyuqlarında Nəsimi Tanrıya olan məhəbbətin özündə olduğunu dərk etmək, özündə cəmərdlik, şəfqət və torpaq misali təvazö kimi üç xisləti birləşdirməkdən bəhs edir. Bu misra müqəddəs kitab “Qurani-Kərim”in “Bəqərə” surəsindəki “Mən sizi özümə bənzər xəlf etdim” ayəsindən insanın tək bir fərd olması və kamilliklə Allahı dərk etməsi fikrini təsdiq edir. Bu Nəsiminin dini elmlərə tam bələd olub dördüncü mərhələyə öz varlıq və kamilliyi ilə adladığını sübut edir.

Bütün bu fəlsəfi aləmin mövzu bazasına Nəsimi Allahın birliyi, insanda onun təcəllası, düzgünlük, nəfsin tərbiyəsi, Allaha qovuşmaq, vəhdəti-vücud ideyalarını daxil etmişdir ki, bu ideya qədim dövr Azərbaycan fəlsəfəsi üzərində qurulmuşdur. Buradakı dördlük fəlsəfəsini ümumiləşdirməklə nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, Nəsimi fəlsəfəsi bu xalqa məxsus Zərdüştlükdən ortaya çıxdığı fəlsəfi fikir olmaqla, m.ö. VIII əsrdən yunanlara və digər xalqlara da

adlanmış, böyük filosof şairimiz bu fəlsəfəni dərinəndən öyrənməklə, onu Şərq və Qərb fəlsəfi aləminə diktə etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Babayev Y. Təriqət ədəbiyyatı: sufizm, hürufizm. (Ali məktəblərin filoloji fakültələri üçün dərs vəsaiti.) Bakı: Nurlan, 2007, 128 s.
2. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı: Yazıçı, 1985, 1026 s.
3. Əsədov A. Yunan fəlsəfəsindən etüdlər: yunan fəlsəfəsində idealın və reallığın münasibətlərinə dair. Bakı: Təknur, 2008, 500 s.
4. Xacə Nəsirəddin Tusi. Əxlaqi-Nasiri. Bakı: Elm, 1980, 256 s.
5. Xavəri S.A. Milli mədəniyyət sistemində poetik təsəvvüf kodu. Bakı: "Elm", 2016, 180 s.
6. İmadəddin Nəsimi. Mən bu cahana sığmazam. Bakı: Gənclik, 1991, 380 s.
7. Məmmədhüseyn Təhmasib. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə. I cild. Bakı: Mütərcim, 2010, 488 s.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия. Т. I, Москва: Советская энциклопедия. 1987, 671 с.
9. Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. II c., Bakı: Lider, 2004, 376 s
10. Nəsimi, İmadəddin. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnəşr, 1973, 676 s.
11. Nəsimi, İmadəddin. İraq divanı. Bakı: Azərnəşr, 1974, 478 s.
13. <http://www.hahayile9kk.appspot.com/0/?url=dGFya29TL2lraXcvZ3JvLmFpZGVwaWtpdy56YS8vQTMlc3B0dGg=>.
14. <http://military-az.com/forum/viewtopic.php?t=1265>

F.Rzayev

Fourth philosophy of azerbaijani poet Nasimi in creativity

Summary

The article has been devoted to the investigation the philosophical direction of Imadeddin Nasimi. The article deals with the philosophy of the outstanding poet of Azerbaijan Imadeddin Nasimi`s fourth philosophy. When we look at the works of Nasimi, we come across philosophical thoughts in the direction of Shariat, sect, civility and truth. In this philosophy, it is essential to have a first belief in human understanding. Thereafter, this is the basis of the sectarianism in strengthening this belief. This stage includes human purity, knowledge, patience, and other factors. In this philosophy of Nasimi, the third stage is connected with science. With them in the fourth stage, man becomes the true God.

All these sequences in the article have been widely studied. The author investigates these facts for the first time. Samples of Nasimi poems belonging to each of these stages are given. The author investigates these facts for the first time. During the research, Sufi and Humor philosophy is proved by philosophy of Azerbaijan before the Greek and Western philosophy of the East. Result of the investigation the author has got some new scientific facts.

Key words: Nasimi, sufi, hollow, philosophy, shariat, sect, civility, truth, Greek, East, West

**Философия четверостишие в творчестве
азербайджанского поэта Несими**

Резюме

Статья посвящена к философическим направлениям творчества Имадеддин Несими. В статье говорится о философии четверостишие в творчестве видного Азербайджанского поэта Несими. В исследовании стихи поэта, автором выдвинуты новые концепции по философическим мыслям. При исследовании произведения Несими здесь встречаемся философическими идеями по направлению шариат, секта, благовоспитанность, правдивость. В этой философии сперва основное место занимает в человеческой соображении верование. После него для закрепления этого верование основным является этап секта. Этот этап охватывает факторы знаний, терпеливость, чистоплотность и др. черты. Здесь одновременно к секту относятся наклонность к науке и качества человечности. Третий этап в этой философии Несими связан с наукой- благовоспитанностью. Со всеми этими человек на четвертом этапе соединится с богом.

В статье все эти этапы были просторно исследованы. Для всех этих этапов были указаны примеры из стихотворений Несими. При исследовании были подтверждены, что философия Суфизма и Хуррифизма было на философической исторической арене раньше, чем философия Греции, Востока и Запада и они были философией Азербайджана. При исследовании выявлены новые научные результаты.

Ключевые слова: Несими, философия суфи, хуруфи, шариат, секта, благовоспитанность, правдивость, Греция, Восток, Запад .

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 02.02.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 04.04.2019

Azərbaycan MEА-nın müxbir üzvü Ə.A.Quliyev tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.